

УДК 378.046-021.68:331.101-051

Кузьменко Ю.В.

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНИ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ ДО ВИКЛАДАННЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У ШКОЛАХ (1950-1991 рр.)

У статті підкреслено актуальність вивчення питання підготовки педагогічних кадрів, що здійснювали трудову підготовку учнівської молоді в різні історичні періоди, для сучасної педагогічної науки. Здійснено історико-педагогічний аналіз підготовки вчителів Радянської України до викладання трудового та виробничого навчання у загальноосвітніх закладах починаючи з 1950 років і до 1991 року; охарактеризовано освітні нормативно-правові документи, що визначали політику в галузі освіти України в Радянській час; виокремлено етапи та провідні тенденції цього процесу за часів УРСР. Досліджено, що на першому етапі у ВНЗ здійснювалася підготовка майбутніх вчителів математики, фізики, природознавства, географії, хімії, що була лише пов'язана з трудовим і виробничим навчанням; на другому відбувалося становлення і розвиток системи підготовки вчителів трудового навчання у педагогічних інститутах.

Ключові слова: історико-педагогічний аналіз, постанови партії та уряду Радянської держави за 1950-1991 з питань навчання фахівців із трудової підготовки, вчителів трудового навчання.

Постановка проблеми. Конструктивний пошук шляхів формування сучасної освітньої складової фахівців із трудової підготовки неможливий без здійснення історико-культурної рефлексії генезису й основних тенденцій формування освітнього потенціалу вчителів трудового навчання у вітчизняній педагогіці. Тому вивчення питання підготовки педагогічних кадрів, що здійснювали трудову та виробничу підготовку учнівської молоді в різні історичні періоди є актуальним питанням сучасної педагогічної науки.

Безпосередньо історичним аспектам трудового навчання присвячено широке коло наукових досліджень українських вчених. Так, А. Вихрущ досліджував закономірності становлення трудової підготовки учнів в загальноосвітніх школах України, Н.В. Слюсаренко – становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця XIX – XX століття, Б. Струганець – особливості підготовки вчителів трудового навчання у вищих навчальних закладах України в другій половині XX ст., В.В. Гаргін – розвиток методики трудового навчання в Україні як галузь педагогічної науки (друга половина XX – початок XXI століття); Н.О. Терентьева – розвиток політехнічної освіти у вищих навчальних закладах України (XX століття) та ін.

Мета статті – окреслити підготовку майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах до викладання трудового навчання у школах в Радянській Україні у період з 1950 р. по 1991 р.

На теренах УРСР жорстке тоталітарне управління було притаманне усім сферам народного господарства. Не виключенням була й освіта. У період Радянської доби в питаннях щодо підготовки педагогічних кадрів, розвитку освітньої галузі, організації навчально-виховного процесу учнівської та студентської молоді вирішальний вплив мали ідеологічні партійні директиви та постанови. В цих документах повоєнних років комуністичною партією було поставлено завдання – швидкими темпами відновити роботу навчальних закладів країни. Було розпочато відбудову і розширення шкільної та інститутської мережі. Ця діяльність набула широкого розмаху і в 50-х роках. Так, наприклад, в Директивах по п'ятому п'ятирічному плану розвитку СРСР на 1951-1955 рр. зазначено: "збільшити будівництво міських і сільських шкіл приблизно на 70 % у порівнянні з попередньою п'ятирічкою"; "враховуючи зростаюче бажання дорослого населення підвищувати свою освіту, забезпечити подальший розвиток заочних і вечірніх вищих та середніх спеціальних учбових закладів, а також загальноосвітніх шкіл для навчання працюючих громадян без відриву від виробництва" [5, с. 45]. У 1950 р. державний бюджет УСРС виділив на загальноосвітні школи 3,7 млн. крб., а у 1960 р. – 6 млрд. крб. [2, с. 525]. У зв'язку з цим повстала потреба у кваліфікованих педагогічних кадрах для всіх навчальних установ різних рівнів. Це питання стало одним із стратегічних завдань в СРСР у 50-х р. і вирішувалось воно Центральним комітетом Комуністичної партії Радянського Союзу цілеспрямовано. Проблема нехватки педагогів зумовила швидке зростання мережі педагогічних училищ, ВНЗ та інститутів післядипломної освіти педагогічних кадрів на теренах України. Історики В.А. Бокань і Л.П. Польовий відмічають, що "основною базою підготовки вчителів у повоєнні роки були учительські інститути, а після 1950 р. – педагогічні які готували вчителів для 5-10 класів, і педагогічні училища – для початкових" [1, с. 195].

Розглядаючи період з 1950 по 1991 рр. в контексті підготовки вчителів, що здійснювали трудове та виробниче навчання у школах, ми виділили два етапи: 1950-1958 рр. та 1959-1991 рр. Це пов'язано з тим, що на першому етапі в педагогічних ВНЗ здійснювалася підготовка студентів за спеціальностями, пов'язаними лише з трудовим і виробничим навчанням учнів. У 1959 р. в деяких ВНЗ України було відкрито індустріально(інженерно)-педагогічні факультети де здійснювалася підготовка майбутніх вчителів саме з трудового навчання і цей досвід став поширюватися всією Україною.

На першому етапі (1950-1958 рр.) в педагогічних навчальних закладах не було спеціальностей суто з трудового навчання. У ВНЗ була організована відповідна підготовка майбутніх вчителів математики, фізики, природознавства, географії, хімії та ін. спеціальностей до: викладання основ виробництва, сільськогосподарського виробництва, трудового навчання, основ наук, основ сучасної техніки; проведення практичних занять у шкільних майстернях, роботи на навчально-дослідних ділянках. Так, в педагогічних інститутах УРСР (Бердичівському, Бердянському, Вінницькому, Глухівському, Горлівському іноземних мов, Донецькому (раніше Станіславський), Дрогобицькому, Житомирському, Запорізькому, Івано-Франківському (раніше Станіславський), Ізмаїльському, Кам'янець-Подільському, Київському, Київському іноземних мов, Кіровоградському, Кременецькому, Криворізькому, Кримському, Луганському (раніше Ворошиловський), Луцькому, Львівському, Мелітопольському, Миколаївському, Ніжинському, Одеському, Одеському іноземних мов, Полтавському, Рівненському, Славянському, Сталінському, Станіславському, Сумському, Уманському, Харківському, Харківського іноземних мов, Херсонському, Черкаському, Чернігівському) студенти навчалися на спеціальностях, пов'язаних з трудовим і виробничим навчанням школярів: фізика, основи виробництва; фізика, зальнотехнічні дисципліни; фізика і технічна математика; фізика і електротехніка; фізика, загальнотехнічні дисципліни; біологія, хімія, основи с/г виробництва [8, с. 103-104].

Червоною лінією в усіх п'ятирічних планах, рішеннях з'їздів компартії УРСР та СРСР, постановах партії та уряду радянської держави за 1950-1958 роки проходить питання навчання фахівців із трудової підготовки як стратегічної компонентної складової формування трудових ресурсів. Зумовлена така посиленна увага тим, що: відбувався перехід з семирічного на десятирічне (середнє) навчання; запровадження ідей політехнічного навчання призвело до оновлення змісту шкільної освіти, удосконалення методики проведення уроків і лабораторно-практичних занять, виробничих екскурсій, створення пришкільних науково-дослідних ділянок; загальноосвітня школа перетворювалася на трудову політехнічну; значна частина випускників одразу поповнювали лави робітників. Тому від шкіл вимагалось здійснювати хоча б мінімальну підготовку до майбутньої трудової діяльності, зокрема, в сільських школах з основ сільського господарства, а в міських з основ виробництва.

До 1954 року вчителі реалізовували трудове виховання учнівської молоді в контексті вивчення основ наукових знань, трудових умінь і навичок в системі суспільно корисної праці, залучення учнів до праці на підприємствах, у радгоспах і колгоспах, у шкільних майстернях, на пришкільних та навчально-дослідних ділянках. Але педагоги-практики разом з науковцями активно виступали за повернення трудового навчання у школи як навчальну дисципліну. У контексті вирішення цієї проблеми дуже важливим стало рішення прийняте у 1952 році на XIX з'їзді КПРС та пізніше на XVII з'їзді КП(б)У: розвинути політехнічне навчання, здійснювати ознайомлення учнів із найбільш важливими галузями сучасного промислового й сільськогосподарського виробництва, налагодити тісний зв'язок навчання із суспільно корисною працею. Особливу увагу в документі було звернуто на перебудову школи у руслі наближення її до життя. У зв'язку з цим низка змін і реформ почали охоплювати освітні установи. Починаючи з 1954 р. трудову підготовку повертають в школи і поступово відбувається формування предмета "Трудове навчання".

У своєму дослідженні Т.П. Сорока, розглядаючи означений період, зазначає, що 1950-1958 рр. були "періодом науково обґрунтованого формування змісту предмета:

- в програмах реалізовувалась диференціація навчального матеріалу для дівчат і хлопців та міста і села, вводились нові розділи, що забезпечували розвиток технічної творчості, конструкторських здібностей школярів;

- зміна системи трудового навчання з операційно-комплексної, яка була характерна для виробничого навчання і забезпечувала професійну освіту, на операційно-предметну та предметно-операційну сприяла переорієнтації змісту навчання в шкільних майстернях на вирішення завдань політехнічної освіти;

- поєднання навчання з продуктивною працею на уроках трудового навчання забезпечувало досягнення виховних цілей предмета" [7, с. 9-10].

У цей період, на жаль, дуже часто політехнічні підходи в освіті підмінялися професіоналізацією. Вчителям конче необхідна була фахова підготовка для реалізації трудового навчання в школах.

На другому етапі (1959-1985 рр.) відбувалося становлення і розвиток системи навчання фахівців із трудової підготовки в Радянській Україні. У 1959 р. Верховною Радою УРСР було прийнято Закон "Про зміцнення зв'язку школи із життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР". Для формування освітньої складової майбутніх вчителів трудового навчання цей документ був кордоцентричним, оскільки скеровував роботу усіх освітніх закладів на здійснення політехнічної освіти.

В умовах активної політехнізації школи потрібні були фахівці, що могли забезпечити цей процес на належному рівні. Виникла гостра необхідність у організації навчання майбутніх фахівців із трудової

підготовки та підвищенні кваліфікації існуючих спеціалістів. У монографії Н.В. Слюсаренко зазначає, що у другій половині ХХ століття найбільш сприятливими для організації трудової підготовки молоді були кінець 50-х – 60-ті роки, коли до цієї справи підходили комплексно. Це був період коли трудовому навчанню та вихованню приділялася особлива увага, адже школа стає трудовою, політехнічною, з виробничим навчанням [6, с. 111].

Реалізація вищевказаного закону вимагало професіоналів своєї справи, оскільки "наголошувалося на пріоритетній ролі політехнічної освіти у навчальних освітніх закладах, зв'язків навчання з виробництвом, впровадженні передових методів виробництва і наукових досягнень в освітній процес, зміцненні науково-технічної бази у закладах освіти" [4, с. 310]. Перші кроки у реалізації даного закону було зроблено Київським та Львівським педагогічними інститутами. Вони першими у 1959-1960 навчальному році відкрили індустріально-педагогічний та інженерно-педагогічний факультети для підготовки вчителів технічних дисциплін і трудового навчання. Навчальними планами передбачалася теоретична підготовка фізико-математичного, технологічного, інженерного, педагогічного напрямку та практична підготовка студентів – проходження практикуму у різнопрофільних навчальних майстернях, виробнича і педагогічна практика. Така підготовка не була фрагментарною чи додатковою, вона цілеспрямована і повна.

Пізніше такі факультети було відкрито по всій території України. ВНЗ почали здійснювати професійну підготовку майбутніх вчителів трудового навчання. Основними напрямками навчання студентів була їх орієнтація щодо реалізації навчально-виховного процесу в школі: на засадах домінування у навчанні принципу політехнізму, через запровадження конструкторсько-технологічної системи трудового навчання, через здійснення профорієнтаційної роботи із учнівської молоддю і їх орієнтація на робітничі професії, через залучення школярів до суспільно корисної та продуктивної праці, через ознайомлення із сучасними досягненнями науки і техніки та ін.).

Нова генерація фахівців з трудової підготовки більш професійно і якісно здійснювала трудове виховання дітей. Зокрема, вчителі з трудового навчання, окрім вже перелічених вище видів роботи, із учнями 5-7 класів за новими навчальними програмами стали вивчати конструювання і машинознавство. Це дозволяло формувати у дітей наукову картину світу, технічне мислення, політехнічний світогляд, бачити приклади реалізації набутих навичок під час екскурсій на виробництво, розвивати конструкторсько-технологічні знання та уміння, самостійність у навчальному процесі. У 1980-х рр. в основу навчальних програм з трудового навчання було вже введено предметно-технологічну (1980 р.) і конструкторсько-технологічну (1986 р.) компоненту.

В цілому вже у 90-х роках спостерігалось повне забезпечення загальноосвітніх закладів фахівцями з трудової підготовки, які на високому професійному рівні здійснювали трудову підготовку учнівської молоді. Щодо методики трудового навчання як галузі педагогічної науки, то в 90-х, як відмічає В.В. Гаргін, "відбулося наукове узагальнення педагогічного досвіду і побудова цілісної системи трудового навчання" [3, с. 119].

Висновки. Отже, на теренах Радянської України з 1950 по 1991 рр. в контексті підготовки вчителів, що здійснювали трудове та виробниче навчання у школах слід розглядати періоди: 1950-1958 рр. та 1959-1991 рр. Оскільки, на першому етапі у вищих навчальних закладах України здійснювалася підготовка майбутніх фахівців за спеціальностями, що були лише пов'язаними з трудовим і виробничим навчанням учнівської молоді. А вже у 1959 р., із відкриттям індустріально (інженерно)-педагогічні факультетів у Київському та Львівському ВНЗ, було розпочато підготовку вчителів саме з трудового навчання.

Перспективи подальших досліджень. Можливість проведення напрямку вивчення проблеми формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в незалежній Україні в контексті нарощення людського капіталу.

Використані джерела

1. Бокань В.А. Історія культури України : навчальний посібник / В.А. Бокань, Л.П. Польовий. – К. : МАУП, 2002. – 3-те вид., стереотип. – 256 с.
2. Бойко О.Д. Історія України: посібник / О.Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2004. – 656 с.
3. Гаргін В.В. Розвиток методики трудового навчання в Україні як галузі педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – 233 с.
4. Кузьменко Ю.В. Підготовка фахівців з трудової підготовки у 1958-1961 рр. як джерело розвитку трудових ресурсів Радянської України / Ю.В. Кузьменко // Збірник наукових праць "Педагогічний альманах". – Випуск 25. – 2015, Херсон. – С. 307-314.

5. Народное образование СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973 гг. // А.А. Абакумов, Н.П. Кузин, Ф.И. Пузырев, Л.Ф. Литвинов. – М. : Педагогика, 1974. – 560 с.
6. Слюсаренко Н.В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця XIX – XX століття : монографія / Н.В. Слюсаренко. – Херсон : РІПО, 2009. – 456 с.
7. Сорока Т.П. Зміст і методика трудового навчання учнів 5-7 класів загальноосвітньої школи в Україні (друга половина XX століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут професійно-технічної освіти АПН України. – К, 2007. – 23 с.
8. Шиманович І.О. Політехнічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання в Україні (друга половина XX ст.): монографія / за ред. Ю.В. Кузьменко. – Херсон : "Херсонська академія неперервної освіти", 2012. – 231 с.

Kuzmenko Iu.

TRAINING OF UKRAINIAN TEACHERS OF LABOR IN SCHOOLS IN THE SOVIET PERIOD (1950-1991)

In the given article the actuality of the problem of teachers' training which made the labor training of pupils youth in different historical periods for modern science is underlined. The historical-pedagogical analysis of training Soviet Ukraine's teachers which taught labor and manufacture study at general educational establishments beginning from 1950's up to 1991-st is made; the educational statutory-regulatory documents that determined the politics of Ukrainian education in the Soviet period is characterized; the periods and leading tendencies of this process in the period of USSR are outlined. It is investigated that during the first period at the highest educational establishments the training of future teachers of mathematics, physics, natural sciences, geography, chemistry was made, that was connected only to labor and manufacture study; on the second period the formation and development of the system of labor teachers' training in pedagogical institutes was taking place. It is designated that the main basis of training teachers to labor education and teaching pupils in the given period was pedagogical institutes, for elementary school also pedagogical colleges, the number of HEE where labor training specialists were trained is given. It is determined that after adopting the law of "Strengthening the connection of school and life and future development of public education in Ukrainian SSR" by the Supreme Soviet of USSR in 1959, first to open were industrial-pedagogic and engineering-pedagogical faculties and in the same year pedagogical institutes in Kyiv and Lviv where the training of labor teachers began.

Key words: *historical-pedagogical analysis, ordinances of political party and government of soviet state in the period of 1950-1991's concerning labor training specialists, labor training teachers.*

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015